

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

اربعین
علیه السلام

www.

www.

www.

www.

Ghaemiyeh

.com

.org

.net

.ir

استناد به سیره سیاسی

علوی

در گذر تاریخ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

استناد به سیره سیاسی علوی در گذر تاریخ

نویسنده:

رسول جعفریان

ناشر چاپی:

ندای صادق

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۶	استناد به سیره سیاسی علوی در گذر تاریخ
۶	مشخصات کتاب
۶	مقدمه
۱۳	کلمات سیاسی امیرمؤمنان
۲۳	سیره سیاسی امام علی در دوره معاصر
۲۴	پس از انقلاب اسلامی
۲۸	درباره مرکز

شماره کتابشناسی ملی: ایران ۸۰-۷۳۷۸

عنوان و نام پدیدآور: استناد به سیره سیاسی علوی در گذر تاریخ / جعفریان ، رسول

منشأ مقاله: ندای صادق ، ش ۲۰، (زمستان ۱۳۷۹): ص ۱۱۱ - ۱۱۷.

توصیفگر: علی بن ابی طالب (ع)، امام اول

توصیفگر: سیره معصومین

مقدمه

مقاله حاضر، بیش از آنکه مقاله ای پژوهشی درباره موضوع مطروحه باشد، طرحی است که می تواند در زمینه وسیعتری مورد تحقیق قرار گیرد.

به جز سیره نبوی که با شدت و ضعف (۱) از همان آغاز مورد توجه و استناد عامه مسلمانان قرار داشته است، در جمع، سه نوع سیره را می توان میان مسلمانان مهم دانست:

نخست عنوان سیره صحابه. اهل سنت در بسیاری از موارد در فقه، به این سیره تمسک کرده و در برخی از منابع حدیثی که وظیفه آنها جمع میان احادیث و آثار است، تحت عنوان آثار، از سیره صحابه، مطالبی نقل می کنند.

دوم سیره شیخین که گرچه بخشی از سیره صحابه است، اما به دلیل موقعیت این دو نفر، به ویژه عمر، این تعبیر شکل گرفته است. نخستین موردی که به آن استناد شد، در رخداد های مربوط به انتخاب جانشین برای عمر بود که عبدالرحمان بن عوف شرط عمل به سیره شیخین را در کنار سیره رسول خدا (ص) مطرح کرد اما امام علی (ع) آن را نپذیرفت و عثمان آن را قبول کرد. (۲) بعدها در میان اهل سنت، این سیره، جایگاه مهمی یافت، به طوری که در عمل، سیره عمر، عدل سیره نبوی بلکه در مواردی مهم تر و اولی شناخته و مورد عمل واقع شد.

سوم سیره امام علی (ع) و برای شیعیان، هم سیره سایر ائمه (ع) طبعاً به رغم آن که

سیره علوی هم جزو سیره صحابه است، اما در عراق، به ویژه توسط شیعیان، این سیره مورد توجه بوده است. در میان منابع حدیثی اهل سنت، به ویژه سنن عراقی، اقوال و افعال امام علی (ع) به مانند سایر صحابه مورد توجه بوده و نمونه هایی از آن را می توان در المصنّف عبدالرزاق یا متون دیگر یافت. در برخی از نمونه ها، به طور منحصر، به روش امام علی (ع) استناد شده و این، بدان دلیل بوده است که در آن موضوع، از دیگران، خبری و سیره ای در دست نبوده است. از آن جمله، سیره آن حضرت در برخورد با بُعات است که به تصریح رؤسای مذاهب فقهی اهل سنت، تنها مستند، همان روش امام علی (ع) است. (۳).

آنچه در اینجا مورد بحث ماست، استناد به سیره سیاسی امام علی (ع) به عنوان یک رویه و روش در اداره حکومت است. چنین استنادی تنها می توانسته مورد توجه شیعیان آن حضرت باشد که البته شمار آنها اندک بوده و تا پیش از دولت صفوی، شمار دولتهایی که چنین گرایشی نداشته اند یا اگر داشته اند، امکان عمل در آن بر اساس سیره امام علی (ع) بوده، بسیار اندک بوده است. در کنار آن، فقها می توانستند و می بایست، بر اساس این سیره، رساله های سیاسی فقهی می نگاشتند و درست به مانند سایر فروع فقهی، در باب سیاست هم، ضمن طراحی فروع از سیره سیاسی موجود در سیره نبوی و علوی و حسینی و غیر آن، احکام این فروع را به دست می آوردند. چنین کاری، یعنی بازبینی دقیق سیره سیاسی معصومین

و طراحی فقه رساله ای بر اساس آن، تقریباً به طور مطلق زمین مانده و جز در حد کلیات، به آن پرداخته نشده است.

با این همه، نشانه هایی از تمسک به این سیره در آثار تاریخی، در میان برخی از انقلابیون از یک سو، و برخی از عالمان و اندیشمندان و فقیهان از سوی دیگر، دیده می شود. در اینجا مروری بر موارد موجود خواهیم داشت.

۱ نخستین موردی که به صراحت از سیره امیرالمؤمنین (ع) و احیای آن یاد شده، در نهضت امام حسین (ع) است. حضرت ضمن همان جمله معروف خود که فرمودند:

«إِنِّي لَمْ أَخْرُجْ أَشْرًا وَلَا بَطْرًا وَلَا مُفْسِدًا وَلَا ظَالِمًا؛ وَأِنَّمَا خَرَجْتُ لِطَلَبِ الْإِصْلَاحِ فِي أُمَّةٍ جَدَى»

افزودند:

«أُرِيدُ أَنْ أَمَرَ بِالْمَعْرُوفِ وَأَنْهَى عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُسِيرَ بِسِيرَةِ جَدِّي وَابِي.» (۴).

و به نقل از ابن شهر آشوب، حضرت فرمود:

«... أُسِيرَ بِسِيرَةِ جَدِّي وَ سِيرَةِ أَبِي عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ.» (۵).

طرح سیره امام علی (ع) در کنار سیره رسول خدا (ص) بر اساس مذهب تشیع، امری کاملاً تأیید شده بوده و نشان از آن دارد که امام حسین (ع) بنای آن داشته است تا که در صورت پیروزی نهضت، سیره پدرشان را زنده کند. شیعیان کوفه، پس از شهادت امام حسن مجتبی (ع)، ضمن نامه ای به امام حسین (ع)، از علاقه خود به اقامه سیره و روش آن حضرت، سخن گفته اند:

«و نحن شيعتك المصابه بمصيبتك، المحزونه بحزنك، المسروره بسرورك السائره بسيرتك المنتظره لامرك؛

ما شیعیان توییم، به مصیبت تو مصیبت زده ایم، به غم تو غمگین هستیم، به شادمانی تو شادمانیم، به سیره تو حرکت می کنیم، در انتظار فرمان تویم.» (۶).

در اینجا،

از زبان شیعیان، تعبیر سیره حسینی را می‌توانیم به دست آوریم.

۲ در نهضت «تواین» به رهبری سلیمان بن صُرَد خُزاعی، که از صحابه امام علی (ع) بوده و در صفین نیز حضور داشت، آثاری از احیای روش امام علی (ع) را مشاهده می‌کنیم. وی در هنگام رفتن به شام همراه مجاهدان، ضمن یک سخنرانی، خطاب به تواین گفت: در وقت جنگ، اسیران را دنبال نکنید، مجروحین و اسیران را نکشید، مگر آنکه پس از اسیر شدن هم بجنگند یا آنکه از کشندگان برادران ما در کربلا باشند. سپس افزود:

«فَإِنَّ هَذِهِ كَانَتْ سِيرَةَ امِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ فِي أَهْلِ هَذِهِ الدَّعْوَةِ؛

چرا که این سیره امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب در باره اهل اسلام بود.» (۷).

پیش از آن، تواین اعلام کرده بودند که در صورت پیروزی، حکومت را به اهل بیت خواهند سپرد. (۸).

۳ پس از شکست جنبش تواین و زمانی که عراق تحت سلطه آل زبیر درآمد، عبدالله بن مطیع از طرف عبدالله بن زبیر حاکم کوفه شد. وی در سخنانی که در جمع مردم ایراد کرد، از اقامه سیره شیخین سخن گفت. در این وقت، سائب بن مالک اشعری، یکی از شیعیان کوفه، به عنوان اعتراض برخاست و با رد عمل به سیره دیگران گفت:

«نُحِبُّ أَنْ تَسِيرَ فِينَا سِيرَةُ امِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ؛

دوست داریم که در میان ما به سیره امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب رفتار کنی.» (۹).

به روایت طبری، متن سخن وی ضمن شروطی که برای عبدالله بن مطیع مطرح کرد، چنین است:

«... وَ أَلَّا يَسَارَ فِينَا أَلَّا سِيرَةَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ الَّتِي صَارَ بِهَا فِي بِلَادِنَا هَذِهِ حَتَّى هَلَكَ

رحمه الله عليه و لا حاجه لنا في سيره عثمان في فيثنا و لا في انفسهم (أنفسنا!)، فأنها أنما كانت اثره و هوى و لا في سيره عمر بن الخطاب في فيثنا و ان كانت أهون السيرتين علينا ضرًا و قد كان لا يألو الناس خيراً؛ (۱۰).

نمی بایست در میان ما جز به سیره علی بن ابی طالب که تا زمان درگذشت او میان ما عمل می شد، عمل شود. ما نیازی به اجرای سیره عثمان در باره بیت المال و خودمان نداریم که بر اساس تبعیض و هوی و هوس بود. همین طور به سیره عمر هم در باره بیت المال نیاز نداریم گرچه، ضررش از آن کمتر بود و در جهت خیر مردمان بود!»

۴ عبدالرحمن بن ابی لیلی از فقهای عراق که در انقلاب عراق به رهبری عبدالرحمان بن محمد بن اشعث حضور داشت، در وقت تحریک و تحریض مردم بر ضد شامیان، به نقل کلماتی که از امیرمؤمنان در صفین شنیده بود، پرداخت و از مردم خواست تا مطابق آن با شامی ها برخورد کنند:

«يا معشر القُرَّاء! انّ الفرار ليس بأحد من الناس بأقبح منه بكم. انّی سمعتُ عليّاً رفع الله درجته في الصالحين و أثابه أحسن ثواب الشهداء والصدّيقين يقول يوم لقينا أهل الشام: أيها المؤمنون! انه من رأى عُدواناً يُعمل به، و منكر يُدعى اليه، فأنكره بقلبه، فقد سَلِمَ و برىء، و من أنكر بلسانه، فقد أجر و هو أفضل من صاحبه؛ و من أنكره بالسَّيف لتكون كلمة الله هي العليا و كلمة الظالمين السَّفلى، فذلك الذي أصاب سبيل الهدى و نور في قلبه اليقين؛

ای گروه قاریان! فرار هیچ

کس زشت تر از فرار شما نیست. من از علی بن ابی طالب که خدا درجه او را میان صالحان بالا برد و بهترین پاداش شهیدان و صدیقان را به او بدهد شنیدم که در صفین، در زمان رویارویی با شامیان گفت: ای مؤمنان، هر کس نظاره گر عمل ستمگرانه و منکری باشد، و در دل آن را انکار کند، سالم و بری مانده است. اگر با زبانش، آن را انکار کند پاداش برده و از فرد پیشین، افضل است و اگر کسی با شمشیر انکار کند تا کلمه خدا بالا باشد و سخن ظالم پست، راه هدایت را دریافته و نور یقین را در قلبش تابانده است».

آنگاه ابن ابی لیلی افزود:

«فقاتلوا هؤلاء الْمُحِلِّينَ الْمُخْدَثِينَ الَّذِينَ قَدْ جَهِلُوا الْحَقَّ فَلَا يَعْرِفُونَهُ وَ عَمِلُوا بِالْعَدْوَانِ فَلَيْسَ يَنْكَرُونَهُ؛

پس با این محلین و بدعتگران که به حق جاهلند و آن را نمی شناسند و ستم می کنند و انکارش نمی کنند، بجنگید.» (۱۱).

مروری بر قیامهای زیدیان و به طور کلی علویان، نشان می دهد که در بیشتر آنها، هدف اصلی، همان اهدافی است که امام علی (ع) در جنگ صفین دنبال می کردند. مقایسه اهداف آنها و یا اصولی که بر اساس آنها بیعت صورت گرفته، این مطلب را به خوبی نشان می دهد. برای نمونه می توان به تعبیر مختار برای نبرد با «قاسطین» اشاره کرد. (۱۲) چنان که جنگ با «مُحِلِّينَ» (۱۳) نیز از تعبیر رایج در فرهنگ انقلابیون شیعه است. توأین از «عمل به کتاب خدا، سنت رسول، انتقام خون اهل بیت، دفاع از ضعفا، و جهاد با محلین» سخن می گویند. (۱۴) جهاد با محلین تعبیری

است که خود امیرمؤمنان (ع) در نامه ای که در همان آغاز جنگ صفین به قیس بن سعد، حاکم خود در مصر می نویسد، از آن سخن می گوید. (۱۵).

در زندگی امامان شیعه، پس از ماجرای کربلا، یک برنامه ریزی سیاسی برای رسیدن به حکومت دیده نمی شود تا بتوان از این زاویه، یعنی احیای سیره سیاسی امام علی (ع)، مطلبی را به دست آورد. در این دوره، بیشتر احیای فکر و فقه امام علی (ع) در قالب احادیث و در واقع، زنده نگه داشتن تفکر اهل بیت است. تنها اشاره ای که هست، مربوط به وصفی است که از حکومت حضرت مهدی (عج) شده است که یک نمونه را نقل می کنیم. در روایتی آمده است که امام صادق (ع) فرمود:

«اِذَا قَامَ لَبَسَ ثِيَابَ عَلِيٍّ وَ سَارَ بِسِيرَةِ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ؛

هنگامی که (مهدی) قیام کند لباس علی را می پوشد و به سیره علی علیه السلام رفتار خواهد کرد.» (۱۶).

البته گاه تفاوتهایی نیز میان روش امام زمان (ع) با سیره امام علی (ع) در سخت گیری و سهل گیری مورد توجه قرار گرفته است. (۱۷).

این طبعاً اشاره به موضع خلیفه دوم نسبت به سنت نبوی است که چندان جدی نبود؛ مسأله ای که با توجه به تاریخ حدیث در چند دهه نخست پس از رحلت پیامبر (ص) آشکار می شود.

بنگرید: ابن ابی الحدید، ج ۱۲، ص ۳۶۴.

نک: جصاص، احکام القرآن، ج ۳، ۴۰۰؛ نجفی، جواهر الکلام، ج ۱، ص ۳۳۲.

بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۲۸.

ابن شهر آشوب، المناقب، ج ۴، ص ۸۹ (قم، المطبعة العلمیه).

یعقوبی، احمد بن واضح، تاریخ، ج ۲، ص ۲۲۸.

طبری، محمد بن جریر، تاریخ، ج ۵،

ص ۵۹۲ (قاهره، چاپ دارالمعارف).

طبری، ج ۴، ص ۴۳۳.

ابن اعثم، الفتوح، ج ۸، ص ۸۸ (چاپ ۸ جلدی حیدرآباد).

طبری، ج ۶، ص ۱۱.

طبری، ج ۶، ص ۳۵۷.

طبری، ج ۶، ص ۷.

محلین اصطلاحی کهن است که بر گروهی از مردمان در جاهلیت اطلاق می شد که معتقد بودند، مظلّمه در بازار رواست. «كان في العرب قوم يستحلون المظالم اذا حضر السوق، فسّموا المحلّين». یعقوبی، همان، ج ۱، ص ۲۷۰.

طبری، ج ۵، ص ۶۰۶ و ج ۶، ص ۱۵.

یعقوبی، ج ۲۳، ص ۲۰۳؛ و بنگرید: طبری، همان، ج ۵، ص ۷۹.

کافی، ج ۱، ص ۴۱۱؛ بحار الانوار، ج ۴۰، ص ۳۳۶.

بنگرید: بحار الانوار، ج ۵۲، ص ۳۵۳؛ بصائر الدرجات، ص ۱۵۲.

کلمات سیاسی امیرمؤمنان

برای ادامه بحث می توان به میراث سخنان سیاسی امام علی (ع) که در قالب حدیث، در میان شاگردان ائمه (ع) و علاقه مندان به امام علی (ع) وجود داشته و به نسلهای بعدی منتقل شده، پرداخت. بخشی از اینها، خطبه ها و کلمات سیاسی امام علی (ع) بوده است که پیش از نهج البلاغه، در مجموعه هایی به صورت پراکنده و حتی مدوّن وجود داشته و سپس سید رضی، به شکل منظمی آنها را در نهج البلاغه گردآوری کرد.

آگاهیم که هدف از گردآوری نهج البلاغه، در ظاهر جمع آوری سخنان زیبا و بلیغ امیرمؤمنان (ع) بوده است؛ اما بدون تردید، می توان اهداف دیگری را پشت سر این اقدام مشاهده کرد. سید رضی با توجه به گرایشهای سیاسی که در مقابله با عباسیان، از وی می شناسیم به خوبی آگاه بوده است که بخشهای مختلف نهج البلاغه، در زمینه معرفت دینی، تاریخی و

سیاسی، تا چه اندازه حاوی مسایل اساسی و مهم است.

طبعاً به دلیل آنکه موضع گیری سیاسی موجود در نهج البلاغه، در ارتباط با ادبیات اختلافی شیعه و سنی، موضعی معتدل بوده است، این کتاب، به راحتی توانسته است مورد توجه بسیاری از عالمان و اندیشمندان قرار گیرد. این توجه افزون بر تأثیری که در استنساخ نسخه های متعدد از نهج البلاغه داشته، شامل شرح آن کتاب عظیم نیز می شود.

به هر روی، کتاب نهج البلاغه، بخشی از فرهنگ سیاسی امیرمؤمنان (ع) را حفظ کرده و همان گونه که آگاهیم، در دوره های مختلف، به ویژه از عصر صفوی به این سو، همواره این بخشها مورد توجه بوده است.

از میان آنچه که در نهج البلاغه آمده است، باید به برخی از نامه ها، و در آن میان به عهدنامه مالک اشتر توجه خاص داشت. این عهدنامه، کهن ترین سند سیاسی اسلامی شیعی است که از همان عصر امام، به عنوان یک سند معتبر شناخته می شده است. از میان اصحاب امام، اَصْبَغ بن نباته، که به نگارش خطبه های امام شهرت داشت، راوی این عهد شناخته شده است. (۱).

نخستین کتابی که عهدنامه را در خود گنجانده و به دست ما رسیده است، کتاب دعائم الاسلام، اثر قاضی ابوحنیفه نعمان مغربی (م ۳۶۳ هجری) است. (۲) معاصر همین نویسنده، ابن شعبه حرّانی (میانه قرن چهارم) متن آن را در کتاب تحف العقول آورده است. پس از این دو، سید رضی آن عهد را در نهج البلاغه آورده است. (۳) دیگر دانشمند مسلمانی که در قرن ششم به این عهد اشاره کرده، بهاء الدین محمد بغدادی معروف به ابن حمدون

اهمیت این عهدنامه، با توجه به محتوای آن در باره روش برخورد حاکم با مردم و قواعد مناسبات میان آنان، طبعاً جنبه سیاسی داشته و به عنوان روشی برای حکومت کردن، به آن عنایت می شده است. برای مثال، زمانی که علی بن محمد عبّشمی قُرشی، داعی فاطمیان، به ردّ بر غزالی نشست و کتاب دامغ الباطل و حتف المناطل را در ردّ بر فضائح الباطنیه وی نوشته، از جمله در برابر این اتهام غزالی که خلفای فاطمی مصر را ستمگر و ظالم دانسته، به توجه خلفای فاطمی به عهد اشتر به عنوان یک متن سیاسی مهم، توجه می دهد و می نویسد:

«و قد جَمَعَ رسول الله صلى الله عليه و اله لَوْصِيَّه صلوات الله عليه انواع السياسه الواجبه الّتي يلزم وُلاه الأمر أن يسيروا بها في الامّه في عهدٍ كَتَبَه له، وَكَتَبَه عَلَيَّ عليه السلام لمن قَلَمده من عَمّاله، و بذلك يعهد كلّ امام من ذرّيته الى عَمّاله و وُلاته و ذوى متصرّفاتِه؛

رسول خدا (ص) برای وصی خود چون انواع سیاستهای لازم را که والیان امر ملزم به رعایت آن در میان امت هستند در عهدنامه ای که برای وی نوشت، گرد آورده است و علی (ع) نیز آن را برای هر یک از کارگزاران خود که مسؤولیت داد، نوشت و هر امامی از فرزندان وی آن را به کارگزاران و والیان و متولّیان عهد می کند.»

پس از آن عهدنامه اشتر را آورده و سپس در پایان آن می نویسد:

«هذا ما يتضمّنه هذا العهد الكريم من السياسه الدينيه و الدنيويه، التي يجرى عليها أولياء

الله امور من و لّوه، لا ما عليه من تعصّب لهم هذا المارق من ائمه الضلال من الطغيان و التعدي، و حمل الناس على غير ما أمر الله به و بخلاف ما سنّه فيهم رسول الله صلى الله عليه و آله...؛

این آن چیزی است که این عهدنامه ارزشمند، از سیاست دینی و دنیوی در بر دارد، سیاستی که اولیای الهی، امور مردم خود را بر اساس آن جاری می سازند، نه آنچه را این از دین برگشته از سوی پیشوایان گمراه به آنان بسته است و گفته (خلفای فاطمی) طغیان و تعدی می کنند و مردم را به غیر فرمان الهی و بر خلاف سنت رسول خدا (ص) وا می دارند! (۵).

گفتنی است که شیعیان فارسی زبان پیش از عصر صفوی هم به این عهدنامه توجه داشته اند. به همین دلیل فرمان یاد شده، توسط حسین بن محمد بن ابی الرضا حسینی آوی به سال ۷۲۹ به فارسی درآمده و به یکی از امرای وقت با نام شرف الدوله تاج الاسلام علی فامینی وزیر تقدیم شده است. وی در مقدمه، پس از ستایش از دانش امام علی (ع) «کی بیخ درخت سخنانش از بحر علم الهی ترشح و زهاب می دهد و میوه تربیانش از بستان «علّمنی رسول الله الف باب» بوی تنفّح و تروّح می دمد» از این فرمان به عنوان متنی که جهت «عمارت ولایت و رعایت رعایا و جایت خراج و ضبط ملک و تحصیل حقوق و اموال و قلع متمردان و قلع متغلبان و استیصال اعدای دین و دولت» نگاشته شده، یاد کرده و در باره آن نوشته است که «دستور است ملوک و

وزراء را و ارباب تدبیر و اصحاب تقریر را، مستوعب سایر رسوم و آداب، از تهذیب اخلاق و تدبیر منازل و سیاست مدن و قانون منطبق بر نوامیس الهی، مانند امور عبادات و احکام و کیفیت عقود و ایقاعات و اقامت حدود و سیاست بر مرتکبان جرایم و جنایت». در این صورت، بر وی لازم بوده است تا آن را «از عرب سوی عجم» نقل الفاظ کند و را به کسی که وی را «حیدر ثانی» خوانده تقدیم گرداند. (۶).

فرمان مالک اشتر در دوره صفوی که حکومت به دست شاهان شیعه مذهب افتاده، مورد توجه قرار گرفته و به تدریج، و بارها به فارسی ترجمه و حتی شرح شده و به شاهان صفوی و امرای آنان تقدیم شد. برخی از این ترجمه ها و شرح ها عبارت است از:

۱ شرح سید ماجد بن محمد بحرانی شیرازی (م ۱۰۹۷) قاضی اصفهان. رساله او تحفه سلیمانیه نام دارد و به چاپ رسیده است.

۲ ترجمه ای از این عهدنامه توسط علامه محمد باقر مجلسی (م ۱۱۱۰) صورت گرفته که نسخه های متعددی از آن در دست است (فهرست نسخه های خطی دانشگاه، ج ۵، ص ۱۲۱۹؛ فهرست مرعشی، ج ۱، ص ۲۱۵).

۳ ترجمه دیگر از آن محمدباقر بن اسماعیل حسینی خاتون آبادی (م ۱۱۲۷) است که برای شاه سلطان حسین نگاشته است (بنگرید: فهرست دانشگاه، ج ۷، ص ۲۷۱۶؛ فهرست ملک، ج ۲، ص ۱۳؛ فهرست نسخ کتابخانه ملی، ج ۶، ص ۱۳۹).

۴ ترجمه و شرح دیگر از آن میرزا علی رضای تجلی شیرازی (م ۱۰۸۵) است که به نام شاه سلیمان نگاشته است. نسخه هایی

از آن را منزوی در فهرست نسخه های فارسی، ج ۲، ص ۱۵۷۳ معرفی کرده است. و نیز بنگرید: فهرست دانشگاه، ج ۹، ص ۱۲۱۴.

۵ ترجمه دیگر از محمد کاظم فرزند محمد فاضل مدرس مشهدی (زنده در ۱۱۰۷) است (فهرست منزوی، ج ۲، ص ۱۵۷۴). در فهرست مجلس (ج ۳۸، ص ۴۰۷) ترجمه عهد نامه مالک اشتر از محمد جعفر بن فاضل مشهدی (زنده در ۱۱۰۶) یاد شده و آمده است که نسخه ای از همان رساله در همان فهرست (ج ۳۵، ص ۴۲۹) معرفی شده است. این متن به کوشش شیخ مهدی انصاری تحت عنوان نظام نامه حکومت به چاپ رسیده است. (۷).

۶ ترجمه دیگری از ملا محمد صالح قزوینی روغنی در دست است، همراه با شرحی مختصر که در ۱۰۹۴ آن را نگاشته است (فهرست منزوی، ج ۲، ص ۱۵۷۳).

۷ ترجمه ای دیگر از عبد الواسع تونی در دست است که از علمای سده ۱۲ هجری بوده است. (فهرست منزوی، ج ۲، ص ۱۵۷۳)

۸ نصایح الملوك و آداب السلوك، از ابوالحسن الشریف العاملی (م ۱۱۳۸) در شرح عهدنامه مالک اشتر که آن را به سال ۱۱۱۸ برای شاه سلطان حسین نوشته است. نسخه هایی در آن از فهرست سپهسالار، ج ۲، ص ۳۳ و ج ۵، ص ۷۱۵ معرفی شده است.

۹ ترجمه دیگری از این اثر، توسط محقق سیزواری (م ۱۰۹۰) صورت گرفته و در انتهای کتاب روضه الانوار عباسی (۸) او به چاپ رسیده است.

دهها ترجمه و شرح دیگر از عهد مالک در اواخر دوره صفوی و پس از آن در دوره قاجار نوشته شده و نسخه های فراوانی از این ترجمه ها

در کتابخانه های مختلف موجود است که نام مؤلفین آن ها روشن نیست. (۹).

این ترجمه ها و شرحها، به طور عمده به سلاطین صفوی و قاجاریه و یا امرای برجسته آنان مانند صدراعظم ها یا حاکمان ولایات اهدا شده و در مقدمه بیشتر آنها، از ایشان خواسته شده است تا این اثر را مبنای رفتار خود قرار دهند.

در اینجا لازم است به یک اثر دیگر برای گردآوری سخنان امام علی (ع) اشاره کنیم. این اثر با عنوان غرر و درر از عبد الواحد آمیدی (م ۵۱۰) است که در آن کلمات کوتاه امام علی (ع) گردآوری شده است. بسیاری از این کلمات کوتاه، در باب سیاست و عدالت بوده و حجم قابل ملاحظه ای را تشکیل می دهد. بعدها در دوره صفوی، این کتاب مورد توجه دانشمندان این عهد قرار گرفت و شروحی بر آن نگاشته شد. این مجموعه عظیم در دوره صفوی، یک بار در سال ۹۱۱ و بار دیگر توسط آقا جمال خوانساری (م ۱۱۲۲) ترجمه شد. ترجمه آقا جمال همراه با شرح است و توسط مرحوم محدث ارموی (توسط انتشارات دانشگاه تهران) به چاپ رسیده است.

یک ترجمه شرح دیگر، از عبدالکریم بن محمد یحیی قزوینی (زنده در ۱۱۲۴) است که وی نیز آن را به نام شاه سلطان حسین صفوی انجام داده است. آنچه در کار وی تازگی دارد، آن است که روایات غرر و درر را به صورت موضوعی تقسیم کرده و همه کلمات سیاسی را در یک مجلد واحد گردآوری کرده است. این بخش از کتاب قزوینی به کوشش مؤلف همین سطور تحت عنوان بقاء و زوال دولت در کلمات

سیاسی امیرمؤمنان علیه السلام به چاپ رسیده است. (۱۰).

سه فصل عمده این کتاب، یکی در باره دولت و نشانه های پیشرفت و پسرفت آن، دوم در منافع عدالت و انصاف و ضرر ستم و تجاوز، و سوم در تعلیم خدمت نزد حاکمان و سیاستمداران است. ارزش این کتاب، در درجه نخست به ارائه ترجمه کلمات سیاسی امیرمؤمنان (ع) است که بسیار پرنغز و عالی است. پس از آن، با شرح و تفصیلی که مؤلف در باره هر حدیث به دست داده، در عمل یک متن سیاسی قابل استفاده فراهم آورده است. در این کتاب، همانند سایر متون، پس از شرح یک مطلب سیاسی، داستان ها و حکایاتی انتخاب و نقل شده است. گاه چندین کلمه از کلمات حضرت که مضامین مشترک دارند، نقل و ترجمه شده، سپس شرحی برای آن ها آورده می شود.

یکی از نمونه های جالب بهره گیری سیاسی از نهج البلاغه و کلمات سیاسی امام، کار جالبی است که قطب الدین نیریزی در پایان دوره صفوی در رساله طب الممالک خود و برخی از آثار دیگرش انجام داده و ضمن آن کوشیده است تا بر اساس قرآن و نهج البلاغه، به ارزیابی دلایل سقوط دولت صفوی بپردازد. وی به خصوص دعوت می کند که بر اساس قرآن و سخنان علی (ع) اسباب بدبختی و فلاکت جامعه آن روز را دریابند:

«فوجب ذکر أسباب اعتلال هذه المملكة، و اختلاله و علاماته و معالجاته من كلام الله و كلامهم عليهم السلام ... فعليكم نسخه من قانون رب العالمين الذي وصفه الله بقوله «وَنَزَّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا» (۱۱)،

و من کلمات یعسوب الدین امیرالمؤمنین و الائمه المعصومین، علیهم صلوات الله.»

پس از آن نیز مرتب کلمات سیاسی امام را در تحلیل اوضاع بیان می کند. در این میان، به ویژه روی خطبه قاصعه تکیه کرده و ضمن شعری نیز خطاب به افرادی که غفلت از اوضاع دارند، می گوید: (۱۲).

کان لم یروا نهج البلاغه مطلقاً

و ما شاهدوا أنواره بالبصیره

لقد غفلوا عن خطبه فيه سُمیت

بقاصعه کی یفهموا بالکیاسه (۱۳).

از جمله آثار دیگری هم که کلمات قصار امام علی (ع) را فراهم آورده و ضمن آن، کلمات سیاسی را نیز یاد کرده، قاضی ابوعبدالله محمد بن سلامه قضاعی (م ۵۵۴) تحت عنوان معالم الحکم و مآثور مکارم الشیم (۱۴) است که می تواند در کنار غرر و درر آمدی، مورد بررسی قرار گیرد.

رجال النجاشی، (تصحیح سید موسی شبیری زنجانی)، ص ۸: اصیغ بن نباته المجاشعی، کان من خاصه امیرالمؤمنین علیه السلام، و عمر بعده، روی عنه «عهد الاشر» و وصيته الى ابنه محمد.

دعائم، ج ۱، صص ۴۱۲ ۴۳۱. در میان آن متن با آنچه در نهج البلاغه آمده، اختلافات جزئی دیده می شود. بنگرید: دانش پژوه، مقدمه او بر ترجمه عهد اشر از آوی، تهران، بنیاد نهج البلاغه، ص ۳۸ ۴۱.

تدوین «نهج البلاغه» در سال ۴۰۰ هجری به پایان رسیده است.

التذکره الحمدونیه، ج ۳، صص ۳۵۲ ۳۵۴ (تصحیح احسان عباس، بیروت، ۱۹۹۶م، دارصادر).

دانش پژوه، فرمان مالک، ص ۴۱.

آوی، فرمان مالک اشر، صص ۵۸ ۵۹.

قم، انصاریان، ۱۳۷۳.

تهران، میراث مکتوب، ۱۳۷۸.

آوی، فرمان مالک اشر همان، صص ۳۴ ۳۸ (مقدمه مصحح).

قم، کتابخانه آیه الله مرعشی، ۱۳۷۱.

الإسراء: ۸۲.

متن این رساله را در کتاب «صفویه در عرصه دین، فرهنگ

و سیاست» جلد سوم، به چاپ رسانده ام.

فصل الخطاب، نسخه خطی، ص ۹۵.

تحقیق برکات یوسف هبود، بیروت، دار ارقم، ۱۹۹۷ م.

سیره سیاسی امام علی در دوره معاصر

در قرن اخیر، پس از هجوم افکار سیاسی جدید و به دنبال مسایل و مشکلاتی که پس از ایجاد نظامهای مشروطه خواهی در بلاد عثمانی، عربی و ایران پیش آمد، بار دیگر توجه مسلمانان به بحث حکومت جلب شد. این توجه، شامل تأمل در متون و منابع سیاسی اسلامی برای استخراج افکار و اندیشه های اسلامی می شد که در شمار آنها نهج البلاغه، به ویژه عهدنامه مالک اشتر بود.

شیخ محمد عبده (م ۱۳۲۳ ق) از شاگردان سید جمال الدین اسد آبادی و از متفکران مصری که به نهج البلاغه عنایت خاصی داشته و تصحیحی تازه از آن منتشر کرد، شرحی با عنوان مقتبس السیاسة و سیاق الریاسة بر عهدنامه اشتر نوشت که در سال ۱۳۱۷ در مصر به چاپ رسیده و در سال ۱۳۲۰ قمری تحت عنوان دستور حکومت به فارسی ترجمه شده است. (۱).

ترجمه ها و شرحهای دیگری هم در دوره قاجاریه و سپس مشروطه از عهدنامه مالک صورت گرفت. برخی از آنها عبارتند از:

شرح عهدنامه مالک از میرزا محمد صادق همای مروزی وقایع نگار که آن را در چهار بخش تحت عناوین: اخذ خراج، جهاد، اصلاح مردمان و آزاد کردن شهرها، ارائه کرده است. (فهرست نسخه های فارسی منزوی، ص ۲۸۴۰)

هدایات الحسام فی عجائب هدایات الحکام از میرزا محمد حسین، پسر علی نقی همدانی که آن را در سال ۱۳۰۸ قمری در کرمانشاه ترجمه کرده است.

هدایه السلوک و هدیه الملوک، از محمد بن عبدالله نوری، که برای ناصرالدین شاه نوشته شده و

در یک مقدمه، پنج باب در کشورداری با یک خاتمه در بیان عهدنامه مالک اشتر تنظیم شده است. (فهرست کتابخانه ملی، عبدالله انوار، ج ۳، ص ۳۸۳)

آداب ملوک به فارسی در شرح عهدنامه اشتر از نظام العلماء طباطبائی تبریزی که در سال ۱۳۲۰ در تبریز چاپ شده است (ذریعه، ج ۱، ص ۲۹)

توفیق الفکیکی، عالم شیعه مذهب نیز عهدنامه اشتر را تحت عنوان الراعی و الرعیه شرح کرده و آن را با قوانین جدید اروپایی مقایسه کرده است. (۲).

می توان گفت که این یکی از بهترین شروح این اثر در دوره اخیر می باشد.

برخی دیگر از آثار عربی که در چند دهه گذشته در باره عهدنامه مالک نوشته شده، عبارت است از:

مع الامام علی فی عهده لمالک الاشتر، محمد باقر الناصری، بیروت، ۱۹۷۳ ۱۳۹۳ ق.

نظریه الحکم و الاداره فی عهد الامام علی علیه السلام للاشتر، السید عبدالمحسن فضل الله، بیروت، دارالتعارف، ۱۹۷۹ م، چاپ دوم ۱۹۸۳ م.

النظام السیاسی فی عهد الامام علی (ع) لمالک الاشتر، نوری حاتم، مؤسسه المرتضی العالمیه، بیروت، ۱۹۹۴

همان گونه که اشاره شد، در دوره مشروطه و پس از آن، که طی یکی دو دهه رساله های سیاسی نگاشته شد، ترجمه هایی از عهدنامه مالک انتشار یافت. در این جمله، می توان به نامه مبارکه امیرالمؤمنین علی علیه السلام به مالک اشتر ترجمه محمد هادی بن محمد حسین قائنی بیرجندی اشاره کرد که در سال ۱۳۳۳ قمری ترجمه شده و به سال ۱۳۱۶ ش در تهران (انتشارات کلاله خاور) به چاپ رسیده است.

بنگريد: ذریعه، ج ۱۴، ص ۱۵۹.

افست بنیاد نهج البلاغه، تهران، ۱۴۰۲ ق.

پس از انقلاب اسلامی

در واقع، یکی از شعارهای انقلاب اسلامی، ایجاد حکومت عدل

علی (ع) بود و پس از انقلاب اسلامی، درست زمانی که اندیشه سیاسی شیعه مورد توجه قرار گرفت، توجه به سیره سیاسی امام علی (ع) از چندین جهت فزونی گرفت. نخست به روش سیاسی زندگی امام (ع) در جریان رخدادهای سی ساله زندگی ایشان پس از رحلت پیامبر صلی الله علیه و اله به طور عام، و تحولات چهار سال و نه ماه خلافت ایشان به طور خاص. به علاوه، بهره گیری سیاسی از نهج البلاغه نیز بیشتر شده و در بسیاری از متون سیاسی و سخنرانی ها از آن استفاده شد. به طور مثال می توان به کتاب هایی مانند درسهای سیاسی از نهج البلاغه از محمد تقی رهبر،^(۱) عوامل سقوط حکومت ها از نصرت الله جمالی،^(۲) آزادی در نهج البلاغه از عبدالعلی بازرگان،^(۳) مسائل جامعه شناسی از دیدگاه امام علی، از هیأت تحریریه بنیاد نهج البلاغه^(۴) اشاره کرد.

در این میان، توجه به عهدنامه مالک قابل توجه بوده و ترجمه ها و شرحهای چندی در باره آن انتشار یافت. در این زمینه به چند مورد اشاره می کنیم:

آیین کشورداری از دیدگاه امام علی علیه السلام؛ محمد فاضل لنکرانی، تقریر و تنظیم حسین کریمی (تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۶).

درسهایی از نهج البلاغه نامه امام علی به مالک اشتر، حسینعلی منتظری، تهران، حزب جمهوری اسلامی، ۱۳۶۱.

حکمت اصول سیاسی اسلام، محمد تقی جعفری، تهران، چاپ دوم، بنیاد نهج البلاغه، ۱۳۷۳.

نامه روح فزا، علی محمد تاکندی و رضا شیخ محمدی، تهران، آفرینه، ۱۳۷۸.

در اینجا جای یک سخن باقی می ماند و آن بهره ای است که رهبر راحل انقلاب امام خمینی از سیره امام علی

(ع) در دوره ده ساله نخست انقلاب گرفتند. این مطلب از نکات حساس و مورد اتکای ایشان در بسیاری از سخنرانی هاست که می بایست به طور مستقل مورد بحث قرار بگیرد. استناد به سیره علوی توسط امام، به پیش از انقلاب بر می گردد و این نشانگر آن است که امام در ایجاد انقلاب برای مبارزه با رژیم ستم شاهی و اندیشه حکومت برای ایجاد عدالت، متأثر از آن سیره بوده است.

امام در آبان ۵۷ شرحی از مبارزه امیر مؤمنان (ع) با ظلم به دست داده و مبنای جنگ صفین را در همین جهت می داند؛ کما این که به سیره حسینی نیز در این باره استناد می ورزد. (۵) در همان ماه، امام ضمن سخنانی، از ایجاد یک حکومت عادلانه سخن گفته و به رفتار امام علی (ع) با یک ذمیه اشاره می کند و طالب حکومتی می شود که حاکمش با رعیت «این طور عواطف داشته باشد». به علاوه، نسبت به بیت المال سختگیر بوده، و زمانی که در بیت المال نشسته و کسانی برای صحبتی دیگر می آیند، چراغ بیت المال را خاموش می کند. (۶) در همان ماه، ضمن سخنرانی دیگری، از حکومت امام علی (ع) یاد کرده و این که برای اثبات دعوی خود علیه یک یهودی، آن هم وقتی که حاکم بود، نزد قاضی رفت. (۷) اشاره به ساده زیستی امام علی (ع) نیز در سخنرانی دیگری در همان آبان ۵۷ مطلب دیگری است که امام به آن استناد کرده و این که حضرت امیر «در عمرش، شاید یک دفعه یک نان سیری نخورده باشد». (۸).

تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۴.

قم، نهانندی، ۱۳۷۸.

تهران،

چاپخانه نراقی، ۱۳۷۴.

تهران، بنیاد نهج البلاغه، ۱۳۷۳.

صحیفه امام، ج ۴، ص ۱۵۱.

همان، ص ۱۶۴.

همان، ص ۱۹۸، ۳۲۷.

همان، ص ۲۲۰ ۲۲۱.

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟

سوره زمر / ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ. ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفاً علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب «مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱. بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البيت عليهم السلام)
۲. تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی
۳. جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه ، تبلت ها، رایانه ها و ...
۴. سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو
۵. گسترش فرهنگ عمومی مطالعه
۶. زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱. عمل بر مبنای مجوز های قانونی
۲. ارتباط با مراکز هم سو
۳. پرهیز از موازی کاری

۴. صرفاً ارائه محتوای علمی

۵. ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱. چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲. برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳. تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴. تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵. ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶. تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷. راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸. طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹. برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰. برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

۱. JAVA

۲. ANDROID

۳. EPUB

۴. CHM

۵. PDF

۶. HTML

۷. CHM

۸. GHB

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

۱. ANDROID

۲. IOS

۳. WINDOWS PHONE

۴. WINDOWS

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

در پایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتاهای خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می‌نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک ۱۲۹/۳۴ - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۰۲۱ - ۸۸۳۱۸۷۲۲

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

اصفهان

خانه کتاب

www

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹